

SŁOWNNIK

mały

kultury
dawnych
słowian

1871 OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN
SLAVIC

LORIO SISSI
MNCIVTATE
IN. HON. TAM PORV.

mascellu

SłmałyOWNIK
kultury
dawnych
słowian

pod redakcją LECHA LECIEJEWICZA

WIEDZA POWSZECHNA · WARSZAWA · 1988

General Sierie Ref.

SPR
(Sierie)

909.0491803

M299

1988

WSTĘP

Lata ostatnie odznaczają się niezwyklejnym rozwojem zainteresowań dawną przeszłością narodów słowiańskich i badań w tej dziedzinie. Przejawem tego był u nas rozmach studiów nad początkami społeczeństwa i państwa polskiego, uświetniony oficjalnymi obchodami Tysiąclecia. Podobnie w Związku Radzieckim podjęto rozległe prace badawcze nad kulturą dawnej Rusi, w Czechosłowacji nad pierwszym państwem Słowian zachodnich — Wielką Morawą. Rozbudzenie zainteresowań najdawniejszą przeszłością widać w Bułgarii, Jugosławii i w krajach, które niegdyś zajęte przez Słowian uległy później germanizacji (Austria, NRD, NRF), romanizacji (Rumunia) lub maziaryzacji (Węgry); na plan pierwszy wysuwają się tu zwłaszcza osiągnięcia archeologów i historyków w NRD. Przyczyny tego stanu rzeczy są różnej natury. Jedną z istotniejszych było z pewnością totalne zagrożenie kultury społeczeństw słowiańskich ze strony zbrodniczego systemu hitlerowskiego podczas II wojny światowej, zagrożenie, którego ideologiczną podbudowę stanowiły pseudonaukowe teorie o niższości kulturowej Słowian w przeszłości. Z drugiej strony ważna rola państw o słowiańskim obliczu etnicznym po wojnie i przemiany społeczno-polityczne, które przyczyniły się do upowszechnienia i pogłębienia świadomości historycznej wśród szerokich warstw społeczeństwa, powodują wzrost zainteresowań źródłami kultury słowiańskiej u nas i na całym świecie.

Badacze polscy mają w tej dziedzinie wybitne zasługi. Na czołowe miejsce wysuwa się niewątpliwie wielki *Słownik starożytności słowiańskich*, którego pierwsze projekty powstały już w okresie międzywojennym, a który jest realizowany od 15 lat przy współpracy licznych językoznawców, historyków, archeologów, historyków sztuki, literatury, etnografów, antropolo-

MS

gów i in. przez Zakład Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk (ukazały się już t. I—III i część 1. tomu IV, obejmujące hasła od litery A do P). Z drugiej strony z inicjatywy polskiej odbył się w 1965 roku w Warszawie I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej, jeden z głównych punktów obchodów naukowych Tysiąclecia Państwa Polskiego, który zgromadził archeologów-slawistów i licznych przedstawicieli dyscyplin pokrewnych z całego świata. Kongres zorganizowany przez Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk został uwieczniony opublikowaniem w 7 tomach wszystkich referatów, komunikatów i dyskusji, które dają obraz ogromu osiągnięć w dziedzinie badań nad dawną kulturą słowiańską. Wyrazem wzmożonych zainteresowań słowianoznawczych były też liczne studia i rozprawy, wśród których na plan pierwszy wysuwa się W. Hensla *Słowiańszczyzna wczesnośrednio-wieczna. Zarys kultury materialnej*, dzieło H. Łowmiańskiego *Początki Polski*, potraktowane na szerokim, słowiańskim tle (ukazały się dotąd 4 tomy), W. Molęgo *Sztuka Słowian południowych*; została wznowiona istotna dla rekonstrukcji dawnej przeszłości monografia K. Moszyńskiego *Kultura ludowa Słowian*, i wiele innych.

Zadaniem *Małego słownika kultury dawnych Słowian* jest uprzyśpieszenie wyników tych badań szerszym kręgom społeczeństwa interesującym się początkami naszej własnej kultury i bliskich nam innych narodów słowiańskich. W ok. 1500 hasłach przedstawiamy podstawowe pojęcia, postacie, ośrodki, za- bytki i odkrycia ważne dla poznania rozwoju kultury Słowian od samych ich początków (sięgających, jak można sądzić, 2. połowy II tysiąclecia p.n.e.) aż do przełomu XII/XIII w. n.e., kiedy stosunkowo jednorodna dawniej Słowiańszczyzna podzieliła się już na państwa i narodowości o feudalnej strukturze społecznej. Syntetyczny pogląd na całość daje 14 artykułów, przedstawiających najważniejsze problemy dawnej kultury słowiańskiej. Szczupłe ramy *Słownika* nie pozwoliły na uwzględnienie wielu pasjonujących wydarzeń w dziejach badań slawistycznych; zdecydowaliśmy się wobec tego poświęcić osobny, piętnasty, artykuł tym sprawom. Zamieszczona na końcu bibliografia umożliwia pogłębienie wiadomości. Ze względu na odbiorcę szczególnie szeroko uwzględniliśmy w niej pozycje w języku polskim, lecz podanie podstawowych prac obcojęzycznych wydało nam się również rzeczą pożyteczną.

Nauka szybko postępuje naprzód i nie inaczej jest w dziedzinie badań nad kulturą dawnych Słowian; ogromny dyna-

mizm nadają tym poszukiwaniom zwłaszcza prowadzone z rozmachem prace archeologiczne. Stąd też Czytelnik znajdzie u nas niekiedy wiadomości, które odbiegają od „ustaleń przedstawionych w innych pracach — nawet w wielkim *Słowniku starożytności słowiańskich*. Staramy się jednak podać aktualny stan wiedzy o różnych problemach, poglądy najbardziej ustalone i — jak się wydaje — uzasadnione. Pewne różnice wynikać też będą z rozbieżności w sądach współautorów, którzy sygnują opracowywane przez siebie hasła i podpisują artykuły. Rozbieżności Redakcja starała się ograniczyć do minimum, lecz niekiedy wydało się rzeczą celową zasygnalizowanie różnych punktów widzenia, pokazujących Czytelnikowi, że nie mamy tu do czynienia ze sztywnym zasobem informacji, lecz nauką żywą, która postępuje naprzód zarówno drogą nowych odkryć, jak i dyskusji.

Słownik ma charakter popularnonaukowy, lecz nie oznacza to rezygnacji ze stosowania podstawowych terminów fachowych. Umożliwia to z jednej strony większą precyzję sformułowań, z drugiej zaś wprowadza też nieco w kulisy pracy naukowej, co może być nieraz ciekawe dla Czytelnika. Pewne kłopoty następuje spolszczenie wielu imion osób i nazw miejscowości. Przyjęliśmy zasadę zachowania spolszczonego brzmienia imion bardziej rozpowszechnionych w języku polskim (Jarosław, Włodzimierz itp.), oryginalnego zaś, gdy chodzi o mniej znane (Krešimir, Ljudevit itp.). W przypadku nazw miejscowości spolszczając podajemy w nawiasie ich aktualne brzmienie [Miśnia (Meissen), Praga (Praha) itp.], przy mniej znanych wyłącznie oryginalne (Levý Hradec, Teterow itp.). Nazwy, których rekonstrukcja jest dyskusyjna, podajemy w kilku wersjach, odsyłając do najbardziej, jak się zdaje, uzasadnionej (Brandenburg → Brenna, Hobolin → Hawelberg itp.). Jeśli chodzi o hasła dwuczłonowe (*Gnieźnieńska bulla*, *łużycka kultura* itp.), na plan pierwszy wysuwamy określenia specyfikujące, co może nie zawsze jest zgodne z duchem języka polskiego, lecz unikamy w ten sposób tworzenia sztucznych grup tematycznych (np. zgrupowania koło siebie wszystkich kultur archeologicznych). W celu ułatwienia korzystania ze *Słownika* podajemy jednak również wersję odwrotną, łącząc ze sobą niekiedy hasła o podobnym brzmieniu i stosując odsyłacze (księga → *Elbląska księga*, → *Henrykowska księga* itp.). Odstępujemy od tej zasady wtedy, kiedy hasła tworzą ze sobą pewną zwartą całość (np. prawo). Ilustracje ułożone zgodnie z hasłami w porządku alfabetycznym, tablice łączące nieco swobodniej układ rzecz-

wy z alfabetycznym, mapy przeglądowe, tablice genealogiczne i synchronizacyjna mają ułatwić korzystanie z całości.

Redakcja wyraża nadzieję, że oddany do rąk Czytelnika *Mały słownik kultury dawnych Słowian* przyczyni się do przybliżenia mu przeszłości, która choć oddalona leży jednak u podstaw niespodziewanie wielu spraw, z którymi styka się stale w dniu dzisiejszym.

WSTĘP DO II WYDANIA

Wznowienie *Małego słownika kultury dawnych Słowian* po blisko 15 latach wymaga kilku słów wyjaśnienia. Szybkie wyczerpanie I wydania i pozytywne jego recenzje świadczyły o celowości opracowania tego rodzaju leksykonu. Zainteresowanie własnymi tradycjami kulturowymi jak też innych narodów słowiańskich nie osłabło, lecz raczej przybrało na sile. Opublikowaniu nowej, uzupełnionej i poszerzonej wersji *Słownika* nie sprzyjają obecne trudności wydawnicze, dlatego też decydujemy się na fotomechaniczne jego wznowienie w nie zmienionej postaci.

Badania nad kulturą dawnej Słowiańszczyzny posunęły się w tym czasie oczywiście naprzód, nie zmieniły one jednak w zasadzie aktualności informacji zawartych w *Małym słowniku*. Dotyczy to zarówno faktów szczegółowych, jak i syntetycznej wizji słowiańskiej przeszłości. Czytelnik pragnący poznać nowsze ujęcia tej tematyki znajdzie je przede wszystkim w kolejnych tomach wielkiego *Słownika starożytności słowiańskich* (t. IV, cz. 2. — t. VII, cz. 1., 1972—1982), jak też zarysach: W. Szymański, *Słowiańszczyzna wschodnia* (1973), L. Leciejewicz, *Słowiańszczyzna zachodnia* (1976), Z. Kurnatowska, *Słowiańszczyzna południowa* (1977). Istotne dane zawierają: 5-tomowa *Prahistoria ziem polskich*, pod red. W. Hensla (1975—1981), J. Jażdżewskiego *Pradzieje Europy środkowej* (1973), kolejny 5 tom *Początków Polski* H. Łowmiańskiego (1973) i tegoż uczonego *Religia Słowian i jej upadek* (1979) oraz A. Gieysztor *Mitologia Słowian* (1982). Na szczególną uwagę zasługuje pomnikowy *Słownik prasłowiański*, pod red. F. Sławskiego (dotąd t. I—V, 1974—1984). Odnotować też trzeba wiele ważnych publikacji za granicą, jak akta kongresów archeologii słowiańskiej w Berlinie (t. II—III, 1973) i Bratysławie (t. I—II, 1979—1980), sympozjum poświęconego Słowianom zachodnim i południowym

w Spoleto we Włoszech (1983), zarysy kultury: Słowian zachodnich J. Herrmanna (wyd. III, 1981), Słowian wschodnich V.V. Sedowa (1982), wczesnośredniowiecznej Bułgarii S. Vaklinova (1977, tłum. polskie 1984), D. Angelowa (1980) i wiele innych. Do nich też na razie wypadnie odesłać Czytelnika, który chciałby pogłębić swoją wiedzę na temat kultury najdawniejszej Słowiańszczyzny.

Warszawa, maj 1985

Lech Leciejewicz